

३ मेध्यातिथिः काण्वः। इन्द्रः, २१-२४ कौरयाणः पाकस्थामा। प्रगाथः (विषमा बृहती समा सतोबृहती),
२१ अनुष्टुप्, २२-२३ गायत्री, २४ बृहती।

पिबा सुतस्य रसिनो मत्स्वा न इन्द्र गोमतः।

आपिर्नो^१ बोधि सधमाद्यौ वृधेऽस्माँ^२ अवन्तु ते धियः॥ ८.००३.०१

सुतस्य- अभिषुतम्। रसिनः- सोमम्। निष्पन्नं रसमिति भावः। गोमतः- चिद्रश्मियुक्तम्। इन्द्र-
परमेश्वर। नः- अस्माकम्। पिब- अनुभव। मत्स्व- तृप्तो भव। सधमाद्यः- सह मादकः। नः-
अस्माकम्। आपिः- बन्धुः सन्। बोधि- बुद्धयस्व। ते- तव। धियः। अस्मान्। वृधे- वृद्धयै।
अवन्तु- रक्षन्तु॥१॥

भूयाम ते सुमतौ वाजिनो वयं मा नः स्तरभिमातये।

अस्माच्चित्राभिरवतादभिष्टिभिरा नः सुम्नेषु यामय॥ ८.००३.०२

वयम्। ते- तव। सुमतौ- शोभनबुद्धयाम्। वाजिनः- सद्गतिमन्तः। भूयाम- भवेम। नः- अस्मान्।
अभिमातये- अहङ्काराय दत्वा। मा। स्तः- हिंसीः। अस्मान्- नः। चित्राभिः- विचित्राभिः।
अभिष्टिभिः- सद्देशणाभिः। अवतात्- रक्षतु। नः- अस्मान्। सुम्नेषु- सुखेषु। आ यामय- आयतान्
कुरु॥२॥

इमा उ त्वा पुरुवसो गिरौ वर्धन्तु या मम।

पावकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत॥ ८.००३.०३

पुरुवसो- बहुशरण्य। याः। मम- मे। गिरः- वाचः। इमाः- ता एताः। त्वा- त्वाम्। वर्धन्तु।
पावकवर्णाः- तेजस्विनः। शुचयः- परिशुद्धाः। विपश्चितः- ज्ञानिनः। स्तोमैः- मन्त्रैः। अभ्यनूषत-
अभिष्टुवन्ति॥३॥

अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे।

सत्यः सो अस्य महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये॥ ८.००३.०४

अयम्- एषः । सहस्रम्- बहुभिः । ऋषिभिः- सूक्ष्मदर्शिभिः । सहस्कृतः- सहसा कृतः । समुद्र इव-
अर्णव इव । पप्रथे- प्रथां विस्तारतां गच्छति । सः- असौ । अस्य- एतस्य । महिमा । सत्यः ।
विप्रराज्ये- मेधाविनां शासने । यज्ञेषु- पूजासु दानेषु सङ्गतिकरणेषु । अस्येन्द्रस्य । शवः- बलम् ।
गुणे- स्तौमि ॥४॥

इन्द्रमिहेवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे । इन्द्रं समीके वनिनो हवामह इन्द्रं धनस्य सातये ॥ ८.००३.०५
देवतातये- देवविस्ताराय । इन्द्रम् । अध्वरे- ध्वरविरोधकर्माणि सर्वभूतहितकर्माणि । प्रयति-
प्रवर्तमाने सति । इन्द्रम् । समीके- सङ्गते । वनिनः- सम्भजनशीलाः । इन्द्रम् । धनस्य- सम्पदाम् ।
सातये- लाभाय । इन्द्रम् । हवामहे- आह्वयामः ॥५॥

इन्द्रो महा रोदसी पप्रथच्छव इन्द्रः सूर्यमरोचयत् ।
इन्द्रे ह विश्वा भुवनानि येमिर इन्द्रे सुवानास इन्दवः ॥ ८.००३.०६
इन्द्रः । शवः- स्वबलस्य । महा- माहात्म्येन । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । पप्रथत्- विस्तारितवान् ।
सूर्य- सवितारम् । अरोचयत्- प्रकाशितवान् । इन्द्रे । ह । विश्वा- सर्वाणि । भुवनानि । येमिरे-
उपरमन्ते । इन्द्रे । सुवानासः- सूयमाना निष्पन्नाः । इन्दवः- क्लेदनशीला हृदयस्पर्शिनो रसा
उपरमन्ते ॥६॥

अभि त्वा पूर्वपीतय इन्द्र स्तोमेभिरायवः । समीचीनास ऋभवः समस्वरन्नुद्रा गृणन्त पूर्व्यम् ॥ ८.००३.०७
त्वा- त्वाम् । पूर्वपीतये- रसस्य प्रथमग्रहणाय । इन्द्र- परमेश्वर । स्तोमेभिः- मन्त्रैः । आयवः-
मनुष्याः । अभि- आभिमुख्येनाह्वयन्ति । समीचीनासः- सङ्गताः । ऋभवः- चित्किरणभूता देवताः ।
समस्वरन्- स्तुवन्ति । रुद्राः- मरुतः प्राणविशेषाः । पूर्व्य- पुराणम् । गृणन्त- अस्तुवन् ॥७॥

अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्ण्यं शवो मदं सुतस्य विष्णावि ।
अद्या तमस्य महिमानमायवोऽनुष्टुवन्ति पूर्वथा ॥ ८.००३.०८

अस्य- एतस्योपासकस्य । वृष्ण्यम्- वर्षकम् । शवः- बलम् । इन्द्रः- ईशनाधिदेवता । सुतस्य- निष्पन्नस्य रसस्य । मदे- हर्षे सति । विष्णावि- सर्वव्यापिनि परमात्मनि । वावृधे- अवर्धयत् । विष्णावाश्रयभावं यजमाने वर्धयतीति भावः । पूर्वथा- पूर्ववत् । अद्य- इदानीमपि । अस्य- एतस्येन्द्रस्य । तम्- तत् । महिमानम्- माहात्म्यम् । आयवः- मनुष्याः । अनु ण्वन्ति- स्तुवन्ति ॥८॥

तत्त्वा॑ यामि॒ सुवीर्यं॑ तद्ब्रह्म॑ पूर्वचित्तये॒ । येना॒ यतिभ्यो॑ भृगवे॒ धने॑ हिते॒ येन॒ प्रस्कण्व॑माविथ ॥ ८.००३.०९
येन । यतिभ्यः- यमिभ्यस्तपस्विभ्यः । यच्छसि । धने- चिद्रश्मिषु । हिते- निहितेषु । भृगवे- दीप्ताय ऋषये । तान् प्रकटयसि । येन । प्रस्कण्वम्- प्रकर्षेण मन्त्रविदम् । आविथ- रक्षसि । तत् । सुवीर्यम् । तत् । ब्रह्म- मन्त्रमुपासनं मेधां वा । पूर्वचित्तये- पुराणज्ञानाय । त्वा- त्वाम् । यामि- याचे ॥९॥

येना॑ समुद्रमसृजो॒ महीर॑पस्तदिन्द्र॒ वृष्णि॑ ते शवः॒ ।
सद्यः॒ सो अस्य॑ महिमा॒ न संन॑शे यं क्षोणीरनुचक्रदे॒ ॥ ८.००३.१०
येन । समुद्रम्- अर्णवम् । असृजः- ससर्जिथ । महीः- महतीः । अपः । असृजः । इन्द्र । तत् । ते- तव । शवः- बलम् । वृष्णि- वर्षकम् । यम् । क्षोणीः- भूमिः । अनुचक्रदे- अनुगच्छति । सद्यः- सहसा । अस्य- एतस्येन्द्रस्य । सः । महिमा । न । संनशे- वृत्रैर्व्याप्तुं शक्यः ॥१०॥

श॒ग्धि न॑ इन्द्र॒ यत्त्वा॑ र॒यिं यामि॑ सुवीर्यम् । श॒ग्धि वाजा॑य प्रथ॒मं सिषा॑सते श॒ग्धि स्तोमा॑य पू॒र्व्य ॥
८.००३.११
इन्द्र- परमेश्वर । सुवीर्यं- शोभनवीर्यसम्पन्नम् । रयिम्- दानयोग्यधनम् । त्वा- त्वाम् । यत्- यदा । यामि- याचे । तदा । नः- अस्मभ्यम् । शग्धि- यच्छ । सिषासते- यच्छते । वाजाय- हव्यवते । प्रथमम्- प्रथमतया । शग्धि- यच्छ । पूर्व्य- पुराण । स्तोमाय- मन्त्रविदे । शग्धि ॥११॥

श॒ग्धि नो॑ अ॒स्य यद्ध॑ पौरमावि॒थ धियं॑ इन्द्र॒ सिषा॑सतः ।

श॒ग्धि यथा॒ रुश॑मं॒ श्याव॑कं॒ कृप॑मिन्द्र॒ प्रावः॑ स्वर्णरम् ॥ ८.००३.१२

यत्- येन । पौरम्- प्रभूतं जनम् । आविथ- रक्षितवान् । इन्द्र- परमेश्वर । सिसासतः- सम्भक्तवतः ।
नः- अस्माकम् । अस्य- एतस्य यजमानस्य । धियः । शग्धि- यच्छ । इन्द्र- परमेश्वर । यथा ।
रुशमम्- ज्वलन्तम् । श्यावकम्- अरुणं गतिशीलं वा । श्यैङ्गतौ । कृपम्-कर्मशीलम् । प्रावः-
प्रकर्षेण अरक्षः । तथा । स्वर्णरम्- स्वर्गं प्रति नेतव्यं यजमानम् । शग्धि- शक्तं कुरु ॥१२॥

कन्नव्यो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः । नही न्वस्य महिमानमिन्द्रियं स्वर्गुणन्त आनशुः ॥ ८.००३.१३
अतसीनां तुरः- अक्षुरः । मूलशक्तिधारासु चित्तभावनप्रेरकः । नव्यः- नव्यभावनायुक्तः । कत्- कः ।
मर्त्यः- मनुष्यः । गृणीत- इन्द्रं स्तौति । अस्य- एतस्येन्द्रस्य । इन्द्रियं महिमानम्- बलम् । स्वः-
दीप्तम् । गृणन्तः- स्तुवन्तः । नहि आनशुः- न पूर्णतया व्याप्नुवन्ति ॥१३॥

कदु स्तुवन्त ऋतयन्त देवत ऋषिः को विप्र ओहते ।
कदा हव मघवन्निन्द्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः ॥ ८.००३.१४
कत्- के । स्तुवन्तः- स्तुतिं कुर्वन्तः । ऋतयन्तः- सत्यमिच्छन्तः । देवता- त्वां देवं प्राप्नुवन्ति ।
कः । विप्रः- मेधावी । ऋषिः- सूक्ष्मदर्शी । ओहते- वहति । कदा । मघवन्- सम्पद्वन् । इन्द्र-
परमेश्वर । सुन्वतः- रसनिष्पादकस्य । हवम्- आह्वानं प्रति । आ गमः- आगमिष्यसि । कत्-
कदा । स्तुवतः- स्तोतुः । हव आ गमः ॥१४॥

उदु त्ये मधुमत्तमा गिरः स्तोमास ईरते । सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव ॥ ८.००३.१५
त्ये- ते । मधुमत्तमाः- अतिशयेन मधुराः । सत्राजितः- सहैव जयशीलाः । धनसा- सम्पदा ।
अक्षितोतयः- अक्षीणवृद्धयः । वाजयन्तः- बलवन्तः । रथा इव । गिरः स्तोमासः- मन्त्राः । उत्-
ईरते- उद्गच्छन्ति ॥१५॥

कण्वा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद्धीतमानशुः ।
इन्द्रं स्तोमैर्भिर्महयन्त आयवः प्रियमैधासो अस्वरन् ॥ ८.००३.१६

कण्वाइव - मन्त्रविदः । भृगवः- दीप्तिमन्तः । सूर्या इव- सूर्यरश्मय इव । विश्वम्- सर्वाम् । धीतम्-
स्वचित्तधारणाम् । आनशुः- व्याप्नुवन्ति । इन्द्रम् । स्तोमेभिः- मन्त्रैः । महयन्तः- स्तुवन्तः ।
आयवः- मनुष्याः । प्रियमेधाः- प्रिययज्ञाः । अस्वरन्- अगायन् ॥१६ ॥

युक्ष्वा हि वृत्रहन्तम् हरीं इन्द्र परावतः । अर्वाचीनो मघवन्सोमपीतय उग्र ऋष्वेभिरा गहि ॥ ८.००३.१७
वृत्रहन्तम्- अतिशयेन आवरणनाशक । इन्द्र- परमेश्वर । परावतः- श्रेष्ठात् स्थानात् । हरी-
प्राणाश्चौ । युक्ष्व- योजय । अर्वाचीनः- अस्मदभिमुखः । मघवन्- इन्द्र । सोमपीतये- रसानुभूतये ।
उग्रः- उद्गूर्णः सन् । ऋष्वेभिः- दर्शनीयैर्मरुद्भिः । आ गहि- आगच्छ ॥१७ ॥

इमे हि ते कारवौ वावशुर्धिया विप्रासो मेधसातये ।

स त्वं नो मघवन्निन्द्र गिर्वणो वेनो न शृणुधी हवम् ॥ ८.००३.१८

ते- अमी । इमे- एते । कारवः- कर्मशीलाः । विप्रासः- मेधाविनः । मेधसातये- मेधालब्धये ।
धिया- बुद्ध्या । वावशुः- अकामयन् । वश कान्तौ । सः- असौ । त्वम् । गिर्वणः- श्रुतिस्तुत ।
मघवन्- सम्पद्वन् । इन्द्र । नः- अस्माकम् । हवम्- आह्वानम् । वेनः- कान्तायाः कान्तः । न-
इव । शृणुधि- शृणु ॥१८ ॥

निरिन्द्र बृहतीभ्यो वृत्रं धनुभ्यो अस्फुरः ।

निरर्बुदस्य मृगयस्य मायिनो निः पर्वतस्य गा आजः ॥ ८.००३.१९

बृहतीभ्यः- महद्भ्यः । धनुभ्यः- चापेभ्यः । इन्द्र- परमेश्वर । वृत्रम्- आवरणप्रतीकरक्षः । निः
अस्फुरः- निरवधीः । मायिनः- वञ्चकम् । मृगयस्य- मृगयापरम् । अर्बुदस्य- प्रभूतम् । निः-
निरवधीः । पर्वतस्य- गिरिमेघोपलक्षितजडपिहितान् । गाः- चिद्रश्मीन् । निः अजः-
निर्गमयः ॥१९ ॥

निरग्नयो रुरुचुर्निरु सूर्यो निः सोम इन्द्रियो रसः ।

निरन्तरिक्षादधमो महामहिं कृषे तदिन्द्र पौंस्यम् ॥ ८.००३.२०

इन्द्र- ईशनाधिदैवत । महाम्- महान्तम् । अहिम्- सर्पवत् स्थितं वृत्रम् । अन्तरिक्षात् । निः
अधमः- निरगमयः । पौंस्यम्- पौरुषम् । कृषे- एवं करोषि । अग्नयः । निः- निःशेषेण । रुरुचुः-
दिदीपिरे । सूर्यः- सविता । निः- निः शेषेण दिदीपे । इन्द्रियः- इन्द्रसम्बन्धी । रसः । सोमः । निः-
निःशेषेण दिदीपे ॥२०॥

यं मे दुरिन्द्रो मरुतः पाकस्थामा कौरयाणः । विश्वेषां त्मना शोभिष्ठमुपेव दिवि धावमानम् ॥ ८.००३.२१
यम् । मे- मह्यम् । इन्द्रः । मरुतः । दुः- अयच्छन् । तमेव । पाकस्थामा- परिपक्वबल इति
वैदिककोशः । कौरयाणः- मानकर्ता । कृतं मानं येन । पृषोदरत्वात् कृत इत्यस्य कुरादेशस्तेन
कृतयाणम् । कुरयाणम् । कौरयाणमिति रूपसिद्धिरिति वैदिककोशः । विष्णुरिति भावः । स एव
स्वत्रैविक्रमेण स्वव्याप्त्या मानं करोति । ददौ । विश्वेषाम्- सर्वेषाम् । त्मना- स्वतः । शोभिष्ठम्-
अतिशयेन शोभायुक्तम् । दिवि- नभसि । उपेव- प्रभोपेतम् । धावमानम्- सरन्तं सूर्यमिव भवन्तं
ददौ ॥२१॥

रोहितं मे पाकस्थामा सुधुरं कक्ष्यप्राग् । अदाद्रायो विबोधनम् ॥ ८.००३.२२
रोहितम्- ज्वलन्तम् । सुधुरम्- सुष्ठु धारकम् । कक्ष्यप्राग्- कक्ष्यापूरकम् । प्रा पूरणे । विबोधनम्-
प्रबोधकम् । रायः- वित्तभूतमश्वम् । अश्वः प्राणप्रतीकः । मे- मह्यम् । पाकस्थामा- परिपक्वबलः ।
अदात्- अयच्छत् ॥२२॥

यस्मा अन्ये दश प्रति धुरं वहन्ति वह्नयः । अस्तं वयो न तुग्यम् ॥ ८.००३.२३
यस्मै- यस्याश्वस्य । अन्ये- इतरे । दश । वह्नयः- वोढारोऽश्वाः । धुरम्- युगधुरम् । प्रति वहन्ति ।
वयः- अश्वाः । तुग्यं भुज्युम्- शुद्धात्मांशभूतं जीवं भोक्तारम् । अस्तम्- गृहम् । न- इव । मां
वहेयुः ॥२३॥

आत्मा पितुस्तनूर्वास ओजोदा अभ्यञ्जनम् । तुरीयमिद्रोहितस्य पाकस्थामानं भोजं दातारमब्रवम् ॥

आत्मा पितुस्तनूः- पितुरात्मभूतः पुत्रः । वासः- निवासभूतः । अभ्यञ्जनम्- अभिव्यक्तिर्यथा भवति
तथा । ओजोदाः- बलदः । तुरीयम्- शत्रूणां तूर्वकम् । रोहितस्य- अश्वस्य । दातारम् । भोजम्-
भोगदम् । पाकस्थामानम्- परिपक्वबलम् । अब्रवम्- स्तुतिमवदम् ॥२४॥

Dr. Rangraji